

Колектив науковців кафедри ЛА, СПГ та урбоекотології розпочав роботу з підготовки до дослідження урбанізаційних процесів у гірських населених пунктах. – С. Бусовисько (Старосамбірський район), с. Розлуч та м. Бориня (Турківський район) – з тим, щоб у 2012 р. разом із науковцями Віденського аграрного університету приступити до ландшафтного планування їхніх територій. Планують, що ця робота буде розширена і ландшафтне планування, як потребує цього Європейська ландшафтна конвенція, ввійде в практику територіального планування українських сіл.

Література

1. Габрель М.М. Концептуальні підходи до просторового розвитку гірських районів Львівщини / М.М. Габрель, А.В. Гоблик, В.В. Демченко. – Львів : Вид-во Ін-ту регіональних досліджень, 2009. – 102 с.
2. Голубець М.А. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону / М.А. Голубець, П.С. Гнатів, М.П. Козловський та ін. – Львів : Вид-во "Поллі", 2007. – 288 с.
3. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.mostviertel-mitte.at>. LEADER Bericht 2010. Verantwortung für unsere Region.
4. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.fewo-anbieter.com> Ferienwohnungen am Bauernhof mit Frühstück im Familienfreundlichen Wandergebiet.

Кучерявий В.П., Шнайдер Г., Пархуць Л.В., Шеремета З.Ю., Пархуць Х.Л. Ландшафтне планування в умовах горних населених місць Українських Карпат і Австрійських Альп

Рассмотрены подходы украинских и австрийских ученых к исследованию урбанизационных процессов в сельской горной местности и решение проблем относительно ландшафтного планирования в соответствии с требованиями Европейской ландшафтной конвенции (2000 г.).

Ключевые слова: горный ландшафт, урбанизация, ландшафтне планування.

Kucheryavyy V.P., Schneider G., Parkhuts L.V., Sheremeta S.Yu., Parkhuts H.L. Landscape planning in the conditions of mountain settlements of Ukrainian Carpathians and Austrian Alps

Ukrainian and Austrian scientists' approaches to urbanization processes study in mountain rural regions and the landscape planning problems solutions in the light of European landscape convention (2000) requirements are revealed.

Keywords: mountain landscape, urbanization, landscape planning.

УДК 711 Доц. І.А. Діда, канд. архітектури – НУ "Львівська політехніка"

ЗНАЧЕННЯ ПРИРОДНИХ ЛАНДШАФТІВ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Досліджено вплив природних гірських ландшафтів, як вагомого композиційного і функціонального чинника, на формування і розвиток ідентичності архітектурного середовища Українських Карпат.

Ключові слова: гірський ландшафт, архітектурне середовище, ідентичність, традиційна архітектура.

Постановка проблеми. Збереження ідентичності архітектурного середовища в умовах гірських ландшафтів України стає актуальним як для охорони регіональної культурної спадщини, так і для мотивації розвитку туризму.

тично-рекреаційної індустрії з метою популяризації надбань традиційної української архітектури.

Мета роботи. Дослідження ролі природних ландшафтів у формуванні традиційного образу української архітектури, та виявлення їх значення для збереження ідентичності архітектурного середовища українських Карпат.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові публікації, що якоюсь мірою стосуються цієї проблеми, можна згрупувати у такі тематичні групи: дослідження щодо вивчення особливостей традиційної української архітектури, зокрема Карпатського регіону; наукові праці, що стосуються екологічних та архітектурних проблем урбанізації в гірських умовах, розвитку там рекреаційної та туристичної інфраструктури; наукові матеріали про філософсько-концептуальні засади поняття ідентичності та її вияв у національній архітектурі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Архітектура, за визначенням, є системою будинків і споруд, які формують просторове середовище для життя і діяльності людей, а також мистецтво створювати будинки і споруди відповідно до законів краси [1], і тому вона, як мистецький твір, крім виконання своїх безпосередніх вжитково-експлуатаційних функцій, здійснює певний психологічний вплив на тих, хто в ній перебуває або її споглядає. Архітектурна споруда акумулює в собі певні естетичні, культурно-звичаєві, моральні пріоритети, якими керувалися її творці і замовники, і відповідно скеровує їх на користувачів, зокрема на наступні покоління, впливаючи таким чином на їхнє уявлення про оптимальне, естетичне і функціональне життєве середовище. Одним із важливих наслідків психологічного впливу відповідним чином сформованого архітектурного простору на людей є ідентифікація ними цього середовища як свого, рідного, психологічно комфортного для перебування. Таким чином формується своєрідна національна ідентичність архітектурного середовища, що разом з іншими факторами створює відчуття "малої батьківщини" [2].

Поняття "ідентичність" широко використовується у сучасній психології і дослівно означає "тотожність, однаковість." Застосування поняття ідентичності до архітектурних наукових досліджень та характеристики архітектурного середовища було обґрунтовано в науковій монографії Б.С. Черкеса, який, зокрема, пише: "Оскільки проблема національної ідентичності, її становлення та розвитку так тісно пов'язана з мистецтвом, то очевидним є її нерозривний зв'язок і з архітектурою. Певною мірою це зумовлено специфікою архітектури як виду художньої творчості" [3, с. 28]. В рамках поняття "національної ідентичності", по аналогії з вже існуючими термінами "культурна ідентичність", "етнічна ідентичність", допустимо застосувати також термін "архітектурна ідентичність", або ж "ідентичність архітектури", що означає відображення в архітектурних творах культурно-естетичних пріоритетів, світоглядної позиції того чи іншого народу. Певні стійкі ознаки національної архітектури формуються на всіх рівнях архітектурного освоєння території – від планування структури поселень до окремої споруди та її інтер'єру, і найчіткіше вони виявляються в народній архітектурі, оскільки саме вона є

носієм національних уявлень про доцільність і красу. Своєю чергою, існуюче архітектурне середовище стає важливим фактором впливу на підтримку і розвиток національної ідентичності. Більшість національних архітектур у процесі історичного розвитку набули певних неповторних ознак, що ідентифікують їх як архітектуру певної країни чи регіону.

Однак архітектурне середовище – це не лише споруди як такі, а й урбанізований простір, у якому вони розміщені, і який є частиною природної території, видозміненої і пристосованої до потреб людини. Значна частина враження про архітектурне середовище села чи міста прямо залежить від того, як використано для забудови природний ландшафт.

У доробку світової архітектури є об'єкти, що демонструють різні композиційні варіанти розміщення забудови серед природного оточення. За вагомістю ролі, яку відіграють природні елементи в композиції і функціонуванні архітектурного середовища, ці об'єкти можна розкласти в ряд у певній послідовності. На одному полюсі такого ряду розмістяться ансамблі, створені за принципом формування власного, штучного і незалежного від навколишнього ландшафту функціонального простору. Звичайно такий принцип "відмежування" від ландшафту спостерігається у традиційній архітектурі регіонів із складним кліматом – на Близькому Сході, у Північній Африці, в Присередземномор'ї, але на вибір саме такого варіанту архітектурної композиції історично впливали також і політичні обставини – наприклад, актуальність проблеми безпеки, результатом якої став щільно забудований "інтер'єрний" простір площ і вулиць середньовічних західноєвропейських міст, затиснених у кільці оборонних стін.

На протилежному полюсі цього ряду розмістяться архітектурні ансамблі, створені за принципом тісної інтеграції з природним довкіллям, в яких природні елементи є повноправними учасниками архітектурної композиції. Зразковими втіленнями цього композиційного принципу є архітектурні ансамблі традиційних українських міст і сіл. Ще в XIX ст. про будь-яке українське село чи містечко говорили лише з епітетами "квітуче", "зелене", "потопаюче в садах". Підтвердження цьому можна знайти практично в усіх літературних творах, які містять опис українського села чи міста – незалежно від того, український чи зарубіжний автор їх писав. Ансамблі давніх українських міст, заснованих ще за княжої доби, творили єдине ціле з природним ландшафтом, їх архітектурні доміанти виростали з пагорбів як із природних постаментів, і композиційно завершували їх. Наприклад, у композиції княжого Галича послідовно здійснено масштабний задум цілісної архітектурно-просторової організації великого територіального комплексу згідно з пейзажними принципами формотворення; а Київ, що є, згідно з археологічними та історичними дослідженнями, одним із найдавніших і найвизначніших міст світу, в композиційному аспекті є зразком органічного поєднання архітектури з надзвичайно виразним і багатим ландшафтом. Так само і Львів, започаткований і до XIII ст. формований відповідно до притаманних українській архітектурі принципів інтеграції з природним оточенням, навіть після побудови нового осередку з геометрично-правильним плануванням та щільною забудовою

вою в межах міських мурів, все ж, за висловом М. Груневега, сприймався, "неначе це альтана посеред раю" [4, с. 109], оточений зеленими передмістями з садибною забудовою.

Особливо чітко роль природних елементів у архітектурній композиції доквілля проглядається в народній українській архітектурі – як житловій, так і сакральній. Невід'ємним елементом традиційної української садиби завжди був сад, город із квітником, пасіка. Природні елементи виконували одночасно багато функцій: господарську, декоративно-естетичну, духовно-символічну, екологічну. Житловий простір не обмежувався будинком, а поширювався також на подвір'я і сад, що в літній період виконували функцію вітальні, ідальні, а іноді й спальні, забезпечуючи господарям постійний контакт з природним оточенням. Традиційно українська садиба завжди була огорожена і мала чітко визначені межі, проте ця огорожа була скоріше символічна, і забезпечувала добрий візуальний зв'язок з навколишнім природним довкіллям. Під час розташування споруд, особливо житлового будинку, на ділянці насамперед приділяли увагу інсоляції території, рельєфу місцевості і певних факторів ірраціонального характеру, а не з міркувань геометричної прив'язки до вулиці. В архітектурній композиції застосовували характерний для дикої природи нерегулярний, "скульптурний" метод зіставлення елементів. Екологічні пов'язання з навколишньою природою послідовно застосовуються також в архітектурі сільських церков. Відповідно до свого значення, церкви завжди розміщувались на видатних точках рельєфу і композиційно співпрацювали з ландшафтом, підкреслюючи і доповнюючи його природну красу [5].

Особливо яскраво проявляються природо-інтеграційні принципи традиційної української архітектури в населених пунктах гірських регіонів. Цьому сприяє гірський ландшафт. Варто зауважити, що архітектурна організація простору в гірській місцевості має свої особливості, пов'язані з природними умовами, і вони проявляються незалежно від прийнятих для рівнинної частини цих країн композиційних пріоритетів.

По-перше, гірські умови провокують застосування нерегулярної планувальної структури поселень, через нестачу рівної території для розгортання симетричних і регулярно спланованих урбаністичних ансамблів. Підтвердженням цього висновку є плани забудови гірських поселень і містечок у Західній Європі – традиційній батьківщині регулярного міського планування.

По-друге, гірський ландшафт завжди є присутній як візуальний елемент архітектурної композиції. Високогірний рельєф такий масштабний, що його практично неможливо закрити від глядача архітектурними спорудами. Тому в гірських умовах не працює композиційний принцип формування міських інтер'єрних просторів, візуально відірваних від зовнішньої природної ситуації. У всіх гірських містах і селищах навколишні краєвиди виступають активним формотворчим елементом архітектурного середовища, подібно як у австрійському Зальцбурзі чи німецькому Ідар-Оберштайні. Нерідко гори й окремі вершини стають основними символами і композиційними центрами урбаністичної композиції, як, наприклад, у Єрвані, в планувальній структурі

якого відчутна присутність віддаленої, але надзвичайно важливої та знакової для Вірменії вершини Арарат.

По-третє, традиційні архітектурні форми споруд у гірській місцевості мають багато спільних рис – великий кут нахилу даху, і, відповідно, великий вплив цього елементу на загальний образ споруди; масивні, з невеликими вікнами стіни, виконані з місцевих екологічних матеріалів – візуально наближають забудову до природних форм, присутніх в їх найближчому оточенні: до гір, скель, дерев. У цьому випадку реалізується вплив суворого гірського клімату, що залежить не так від географічного розташування країни, як від висоти поселення н.р.м. Отже, ідентичність архітектурного середовища гірських міст і поселень безпосередньо пов'язана з присутністю в їх архітектурному просторі гірського ландшафту, і це практично не залежить від того, яких традицій у композиційному формуванні простору дотримуються на решті території цих країн.

Проте в Українських Карпатах спільний для всіх європейських гірських регіонів зв'язок архітектури з ландшафтом резонансно накладається на традиційний для всієї української архітектури принцип інтеграції з природним довкіллям, підсилюється ним і внаслідок проявляється особливо виразно. На відміну від західноєвропейських гірських поселень, де гори сприймаються переважно візуально, як панорама, а щільна забудова займає відносно рівні ділянки в долинах, в Українських Карпатах гірський ландшафт безпосередньо включається в забудовану територію, є частиною життєвого простору мешканців, формує архітектурне середовище разом із будівлями, і щоденно використовується функціонально – для зв'язку, для рекреації, для розміщення житла і господарських потреб. Карпатські села зазвичай займають територію, гідну середнього рівнинного міста, їх забудова надзвичайно розосереджена, і практично кожен господар має широку можливість безпосереднього і щоденного контакту з природним довкіллям. Функціональна і композиційна єдність забудови і ландшафту в цих умовах є дуже міцною і безпосередньо пов'язаною із способом життя місцевих мешканців. Тому, якщо в рівнинних регіонах України ідентичність архітектурного середовища пов'язана з присутністю в ньому елементів природи переважно у вигляді локальних об'єктів – садів, дерев, квітів, городніх рослин, а широке поле сприймається щойно за межами поселень, то ідентичність архітектурного середовища в Українських Карпатах насамперед пов'язана з гірським ландшафтом, який проявляється тут як панорама-краєвид і як простір для архітектурного освоєння. Таким чином, в умовах гірського ландшафту підтверджується важливість природного довкілля для розвитку ідентичності традиційної української архітектури.

Важливо, щоб сучасна архітектурно-будівельна діяльність в Карпатах відбувалася згідно з традиційними принципами співпраці з природним ландшафтом. Інтерпретація традиційних архітектурних методів формування середовища успішно застосовується у світі, втілюючись у т.зв. "неовернакуляр" – стиль в архітектурі постмодернізму, який передбачає звернення до місцевих традицій будівництва та їх відродження у сучасній будівельній практиці [6, с. 67]. Цей стиль передбачає використання екологічних, природних будівельних матеріалів і місцевих методів будівництва. Хоча першоджерелом

сучасного будівництва в стилі неовернакуляр виступили національні архітектури з яскраво вираженими планувально-композиційними і формотворчими особливостями – арабська, індійська, – згодом цей стиль проявився також у Європі, у формуванні особливого психологічного мікроклімату архітектурного середовища, яке в сучасних формах зберігає традиційну національну ідентичність архітектури.

Висновки. У формуванні традиційного образу української архітектури вагоме значення має інтеграція природної та антропогенної складових архітектурного середовища, яка особливо яскраво проявляється в умовах гірських ландшафтів.

Українська традиційна архітектура належить до нечисленної когорти національних архітектур, які створили свій яскравий образ, що вражає багатством форм і мальовничістю композиції. Провідну роль у створенні цього образу відіграє природне середовище й окремі його елементи. Інтерпретація у сучасній забудові традиційних для української архітектури принципів поєднання архітектури з природним довкіллям, збереження провідної ролі ландшафту в урбаністичній композиції дасть змогу не тільки зберегти ідентичність архітектурного простору Українських Карпат, а й посилити мотивацію для розвитку перспективної галузі місцевого і міжнародного туризму.

Оскільки головним внеском традиційної української архітектури у світову культуру є насамперед унікальна методика формування довкілля, що ґрунтується на екологічних принципах, за якими результатом архітектурної творчості є не стільки конкретні архітектурні твори, скільки архітектурне середовище загалом, включаючи місцеву природу, для збереження ідентичності архітектурного простору поселень Українських Карпат важливо в умовах сучасної забудови зберегти провідну композиційну роль ландшафту в його формуванні.

Література

1. Тимофієнко В.І. Архітектура і монументальне мистецтво : терміни та поняття / В.І. Тимофієнко. – К. : Вид-во "Головівархітектура", 2002. – 472 с.
2. Jan Paweł II. Pamięć i tożsamość / Jan Paweł II. – Kraków : Wyd-wo Znak, 2005. – 174 s.
3. Черкес Б.С. Національна ідентичність в архітектурі міста / Б.С. Черкес. – Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2008. – 266 с.
4. Мартин Груневер. Найдавніший історичний опис Львова. Опис Львова / публ. підгот. Я. Ісаєвич // Жовтень. – 1980. – № 10. – С. 105-114.
5. Дида І.А. Екологічні основи традиційної української архітектури / І.А. Дида. – Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2009. – 332 с.
6. Черкес Б.С. Архітектура сучасності. Остання третина XX – початок XXI століть : навч. посібн. / Б.С. Черкес, С.М. Лінда. – Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2010. – 384 с.

Дыда И.А. Значение естественных ландшафтов для сохранения идентичности архитектурной среды в условиях Украинских Карпат

Рассмотрено влияние естественных горных ландшафтов, как весомого композиционного и функционального фактора, на формирование и развитие идентичности архитектурной среды Украинских Карпат.

Ключевые слова: горный ландшафт, архитектурная среда, идентичность, традиционная архитектура.

Dyda I.A. The importance of the natural landscapes for keeping the identity of the architectural surroundings in the conditions of Ukrainian Carpathians

The paper deals with the influence of the natural mountain landscapes, as the important compositional and functional factor, on creation and development of the identity of the architectural surroundings in Ukrainian Carpathians.

Keywords: mountain landscape, architectural surrounding, identity, traditional architecture.

УДК 712.2+292.451.454

**Проф. М.М. Габрель, д-р техн. наук –
НЛТУ України, м. Львів**

**МІСТОБУДІВНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ
УРБАНІЗАЦІЇ В ГІРСЬКИХ ЛАНДШАФТАХ КАРПАТ**

Визначено місце містобудівних механізмів у системі інших механізмів та розкрито їх суть у нових умовах держави. Містобудівну діяльність, пов'язану з формуванням простору життя і діяльності суспільства, умовно розподіляють на науку, містобудівне проектування та управління містобудівними процесами.

Метою цього дослідження є розкрити місце та суть містобудівних механізмів у регулюванні процесів урбанізації в гірських ландшафтах Українських Карпат. Увагу зосереджено на трьох ключових питаннях: урбанізація, гірський ландшафт, механізми регулювання. З усієї множини механізмів автор особливу увагу акцентує на містобудівних.

Урбанізація, як відомо, – процес зосередження населення і виробництва у містах, а відповідно, зростання ролі міст у суспільстві. Підвищення чисельності міського населення зумовлює необхідність збільшення забудови міст і розширення їх меж, а також розвитку нових виробництв для використання наявної робочої сили. Отже, доцільно розглядати її стосовно різних завдань: соціального – як переважання міського способу життя в суспільстві; економічного – підвищення економічної ваги міст у господарстві держави; територіального – територіальне розширення міст; демографічного – збільшення чисельності міських мешканців до загальної кількості населення держави. Однак, незалежно від визначення і трактування явища урбанізації, воно пов'язане з інтенсифікацією забудови та загосподарювання ландшафтів.

Гірські ландшафти – специфічна природна система з боку їх загосподарювання і забудови, більш уразливі до антропогенних впливів, а тому потребують підвищеної уваги до аналізу урбанізаційних процесів на території. Це стосується й гірських ландшафтів Карпат, процеси урбанізації в яких упродовж останніх двох десятиліть набувають особливої динаміки. Причину цього пов'язують зі:

- значним ресурсним (зокрема рекреаційним) потенціалом, інтерес до використання якого зростає, а застосування відбувається без достатніх наукових обґрунтувань. На це вказує практика розвитку рекреаційних систем у Карпатах, зокрема комплексу "Буковель";
- геополітичним розташуванням Українських Карпат, які виступають, з одного боку, як природна перешкода просторової інтеграції України в Європу, а з

іншого – постають вимоги розбудови нових транскарпатських зв'язків. Наявні транскарпатські шляхи (автомобільні та залізничні), які були збудовані в часи входження Галичини до складу Австрійської імперії, що розглядала цю територію як зону можливої війни з Російською імперією, на сьогодні не можуть ефективно виконувати нові функції. Постає вимога розбудови нових транскарпатських зв'язків, зокрема з Румунії через Верховину – Косів – Снятин. Це створює як нові шанси, так і загрози для ландшафтів регіону;

- зростанням загрози для екологічної системи Карпат у зв'язку з новими політичними ідеями, наприклад, проведення зимових олімпійських ігор. Реальність їх здійснення викликає сумніви, проте під прикриттям "великої ідеї" можна завдати непоправної шкоди ландшафтам.

Існують й інші завдання. Проте процес урбанізації, зокрема і гірських ландшафтів, у сьогоднішніх умовах є невідворотним. Отож, гостро постає проблема його регулювання, тобто контрольованого розвитку на основі обґрунтованих принципів, вимог та використання наявних механізмів.

Механізми регулювання процесів урбанізації можуть бути розділені на: політичні, організаційно-адміністративні, нормативно-правові, економічно-господарські, техніко-технологічні тощо.

У процесі забудови та загосподарювання рекреаційних територій *містобудівні механізми* недооцінюють або переоцінюють, немає розуміння їх суті. Отже, постає вимога визначити місце містобудівних механізмів у системі інших механізмів та розкрити їх суть у нових умовах держави. Містобудівна діяльність пов'язана з формуванням простору життя і діяльності суспільства. Вона умовно розподіляється на: науку, містобудівне проектування та управління містобудівними процесами. При цьому чільне місце у системі належить проектуванню, наука слугує для забезпечення обґрунтованості проектних рішень, а управління використовує проектні матеріали для прийняття ефективних управлінських рішень.

Отже, містобудівні механізми зосереджені в містобудівній науці, проектуванні та управлінні. На жаль, засоби, зосереджені в *науці* [3, 4, 6], використовують мало – зруйновано науковий потенціал містобудівної науки в Україні (відомчі науково-дослідні й проектні інститути ліквідовано або ослаблено, наукові дослідження майже не фінансуються з бюджету); акцент перенесено на університетську науку, яка зорієнтована на інші цілі, і як показує практика останніх десятиліть, якісно не розвивається. Спеціалізованих інститутів системи Національної академії наук недостатньо – у західному регіоні України лише Інститут регіональних досліджень НАН України, який розглядає тематику просторової організації та розвитку територіальних систем, має відповідні напрацювання (зокрема з Німеччиною) в цих питаннях, але це інформація мало використовується проектною практикою [5].

Потребують поглибленого аналізу природно-ландшафтні умови та визначення допустимих рекреаційних навантажень на різні типи ландшафтів Карпат; обґрунтування обмежень, принципів і напрямів просторової організації та регулювання забудови і загосподарювання ландшафтів; удосконалення й розвитку методологічного інструментарію містобудівного проектування та просторового розпланування територій.